

31.12.2003

1034/4/01

Ratkaisija: Oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Aila Linnakangas

**SOSIAALITYÖNTEKIJÄN SALASSAPITOVELVOLLISUUS JA RIKOSLAIN
15 LUVUN 10 §:N ILMOITUSVELVOLLISUUS (seloste)**

Helsingin Aids-tukikeskukseen kaksi työntekijää arvostelivat nimeämänsä asiakkaan suostumuksella Helsingin sosiaaliviranomaisten menettelyä. Kantelijoiden mielestä asiakkaan yksityis- ja perhe-elämän suojaa loukattiin, kun sosiaaliviranomaiset vaativat tältä HIV-positiiviselta asiakkaalta kirjallisen vakuutuksen siitä, että tämä ei altista vaimoaan HIV-tartunnalle. Asiakas oli allekirjoittanut seuraavan vakuutuksen:

"Minä XX vakuutan ehdottoman varmasti huolehtivani suojauksesta, jotta en altistaisi vaimoani YY HIV-tartunnalle. Minulla itselläni on todettu HIV, mutta vaimoni ei ole tietoinen asiasta. Tämä vakuutus on annettu sosiaalityöntekijöiden vaatimuksesta, koska he ovat olleet huolissaan vaimoni terveydentilasta".

Vakuutuksen olivat allekirjoittaneet myös kaksi sosiaaliviraston sosiaalityöntekijää. Kantelun mukaan asiakas oli kertonut, että sosiaalityöntekijä oli vedonnut sosiaalitoimen lakimiehen antamaan ohjeeseen ja näin painostanut asiakasta allekirjoittamaan vakuutuksen.

Sosiaalivirasto tote si lausunnossaan, että erityissosiaalitoimiston viranhaltijoiden tiedossa oli asiakkaan vakava sairaus ja se, että todennäköisesti asiakkaan vaimo ei tiennyt miehensä sairaudesta. Vaimo oli ulkomaalainen (aasialainen), hän oli miestänsä huomattavasti nuorempi eikä hallinnut juuri lainkaan suomen tai englannin kieltä. Kun nämä seikat otettiin huomioon, oli todennäköistä, että vaimo oli taloudellisesti ja henkisesti riippuvainen miehestään. Lausunnon mukaan viranomaisen tuli näissä oloissa arvioida, oliko sillä velvollisuus oma-aloitteisesti informoida vaimoa viranomaisen tiedossa olevasta vaimon erittäin tärkeään yksityiseen etuun liittyvästä asiasta. Jos näin oli, sen oli myös mietittävä keinoja, joilla tämä velvollisuus voitiin hoitaa. Sosiaaliviraston lausunnon mukaan asiakasta pyydettiin sosiaaliviraston lakimiesyksikön antamien ohjeiden mukaisesti antamaan vakuutus joko suullisesti tai kirjallisesti. Asiakas halusi lausunnon mukaan itse antaa vakuutuksen kirjallisena eikä häntä painostettu allekirjoittamaan sitä. Vakuutuksen tarkoituksena oli varmistua siitä, että asiakas huolehtii suojauksesta, jotta vaimo ei saisi tartuntaa. Lausunnon mukaan asiakkaalle oli osoitettu Helsingin sosiaaliviraston toimesta asunto vuonna 1997 eikä asiakkaan sairaudella tai nyt kysymyksessä olevalla vakuutuksella ollut mitään vaikutusta asiakkaan oikeuteen asua tai jatkaa asumista hänelle osoitetussa asunnossa. Myöskään estettä vaimon asettumiselle mainittuun asuntoon ei selvityksen mukaan ollut. Sitoumuksen pyytämiseen, sen antamiseen

tai antamatta jättämiseen ei lausunnon mukaan liitetty minkäänlaisia haitallisia seuraamuksia asiakkaalle. Asiakkaan terveydentilaan liittyviä tietoja ei myöskään luovutettu vaimolle.

Asiaan liittyvät perus- ja ihmisoikeudet sekä niiden suoja

Oikeus elämään

Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Myös Euroopan ihmisoikeus sopimuksen 2 artiklassa on suojattu oikeus elämään. Ihmisoikeustuomioistuimen tulkinnan mukaan artikla sisältää, paitsi valtion velvollisuuden pidättäytyä tahallisesta ja laittomasta elämän riistämisestä, myös velvollisuuden ryhtyä asianmukaisiin toimiin lainkäyttövaltansa piiriin kuuluvien henkilöiden elämän suojaamiseksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että 2 artiklan perusteella viranomaisille voi periaatteessa syntyä velvollisuus omasta aloitteestaan informoida henkilöä, jos tämä on vaarassa saada hengenvaarallisen sairauden.

Myös YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 6 artiklan mukaan jokaisella on oikeus elämään. Tämäkin artikla velvoittaa valtiota positiivisiin toimiin ihmisten elämän turvaamiseksi. Tästä artiklasta on johdettu valtion velvollisuus tehokkaisiin toimiin mm. lapsikuolleisuuden vähentämiseksi, kulkutautien vastustamiseksi ja odotettavissa olevan keskimääräisen eliniän lisäämiseksi.

Yksityis elämän suoja

Perustuslain 10 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu. Perusoikeusuudistusta koskeneen hallituksen esityksen (HE 309/1993 vp) mukaan yksityiselämän suojan piiriin kuuluu myös perhe-elämä sekä myös yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön ja päättää sukupuolisesta käyttäytymisestään. Lähtökohtana tulisi perusoikeusuudistuksen mukaan olla, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä.

Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan perusteella jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä mm. terveyden tai moraalin suojaamiseksi tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. Harkitessaan toimenpiteiden välttämättömyyttä demokraattisessa yhteiskunnassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kiinnittänyt huomiota siihen, onko toimenpidettä perusteltu relevantein ja riittävin seikoilla ja ovatko ne oikeassa suhteessa tavoiteltuihin päämääriin.

Perus- ja ihmisoikeuksien välinen punninta

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perusoikeusuudistuksen mukaan tämä turvaamisvelvoite koskee myös oikeuksien toteutumista yksityisten välisissä suhteissa. Siten perustuslain 7 § (oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen) sisältää veloitteen julkiselle vallalle suojata ihmisiä toisten ihmisten tekemiltä rikoksilta tai muilta oikeudenvastaisilta teoilta. Kun arvioidaan, tulisiko jonkun henkilön tärkeitä perus- ja ihmisoikeuksia suojata silläkin uhalla, että samalla joudutaan rikkomaan jonkun toisen henkilön perus- ja ihmisoikeuksia, joudutaan tekemään intressipunninta eri perusoikeuksien välillä. Tärkeämmän oikeushyvän turvaamiseksi on toisinaan välttämätöntä ja samalla oikeutettua loukata vähemmän tärkeää oikeushyvää. Eri perusoikeuksien välisissä punnintatilanteissa on perustuslain 7 §:n turvaamilla oikeuksilla väistämättä vahva painoarvo. Vähäiset muihin perusoikeuksiin kohdistuvat rajoitukset ovat suhteellisen helposti hyväksyttävissä, mikäli niiden tarkoituksena on suojata 7 §:ssä turvattuja oikeuksia. Intressipunninnassa voi olla tarpeellista ottaa huomioon myös se, että kyse ei aina ole kahdesta tasa-arvoisesta oikeussubjektista, vaan toinen henkilö voi olla selvästi heikommassa asemassa.

Julkisen vallan on perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan edistettävä väestön terveyttä. Perustuslakivaliokunta totesi lausunnossaan (PeVL 6/2003 vp) hallituksen esityksestä laiksi tartuntatautilain muuttamisesta (HE 30/2003 vp) tähän viitaten, että puuttuminen yksilön yksityiselämään on hyväksyttävä, kun se tapahtuu väestön terveyden suojaamiseksi. Ehdotetuille säännöksille, jotka mahdollistavat yksilön perusoikeuksien rajoittamisen tartuntatautien leviämisen estämiseksi oli perustuslakivaliokunnan mukaan siten perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävät ja painavat perusteet.

Sosiaaliviranomaisten menettelyn arviointi

Vaimon terveyden suojaaminen

Asiakirjojen mukaan vaimo oli ilmeisesti mm. sosiaaliviraston lausunnossa esitetyistä syistä taloudellisesti ja henkisesti riippuvainen puolisostaan. Sosiaaliviranomaisilla oli asiakirjojen mukaan perusteltua syytä olettaa, että asiakas ei ollut kertonut HIV-positiivisuudestaan vaimolleen.

Vaikka HIV-infektion tarttumisriski on tilastollisen todennäköisyyden valossa pienempi kuin monissa muissa sukupuolitaudeissa, ja vaikka lääkkeiden kehittyminen on vähentänyt aidsiin sairastumista ja menehtymistä, HIV-infektio voi edelleen johtaa sairastumiseen ja kuolemaan. HIV-infektio on tartuntatautilaissa ja -asetuksessa luokiteltu ilmoitettavaksi tartuntataudiksi. Kunnalla on velvollisuus järjestää alueellaan tartuntatautilaissa tarkoitettu tartuntatautien vastustustyö osana kansanterveystyötä. HIV-infektion leviämisen ennaltaehkäisystä ja terveyskasvatuksesta vastaavat siis kunnan terveydenhuoltoviranomaiset.

Sosiaalihuoltolaissa kunnan sosiaalihuoltoon kuuluvaksi tehtäväksi on määritelty mm. sosiaalipalveluiden antaminen. Sosiaalityö on yksi sosiaalihuoltolaissa määritetty sosiaalipalvelu. Sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuoltolaissa sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja

sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka ylläpitävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta.

Sosiaaliviranomaisilla oli velvollisuus turvata vaimon perus- ja ihmisoikeudet. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että viranomaisilla on velvollisuus myös omasta aloitteestaan ryhtyä toimenpiteisiin henkilön elämän, ja siten myös terveyden, suojaamiseksi.

Vaikka siis HIV-infektion leviämisen ehkäisy ja valistus kuuluu ensisijaisesti terveydenhuoltoviranomaisille, sosiaaliviranomaiset eivät oikeusasiamiehen mielestä ylittäneet toimivaltaansa eivätkä harkintavaltaansa, kun he korostivat asiakkaalle tämän vastuuta suojata vaimoaan tartunnalta. Sosiaaliviranomaiset eivät oikeusasiamiehen mielestä myöskään ylittäneet harkintavaltaansa, kun he kehottivat asiakasta kertomaan oma-aloitteisesti asiasta vaimolleen. HIV-infektion tarttumisen ehkäisyssä on tärkeää, että toinen osapuoli tietää toisella olevasta tartunnasta, jolloin hän voi omasta puolestaan suojautua siltä.

Kirjallisen vakuutuksen pyytäminen

Kantelun mukaan sosiaaliviranomaiset painostivat asiakasta allekirjoittamaan kirjallisen vakuutuksen. Sosiaaliviraston lausunnossa tämä on kiistetty. Lausunnon mukaan asiakas itse halusi antaa vakuutuksen kirjallisena.

Vaikka asiakirjoista ei ilmenekään, että asiakkaalle olisi ilmoitettu, että hänellä oli velvollisuus allekirjoittaa vakuutus, vakuutuksen sanamuoto viittasi oikeusasiamiehen mielestä kuitenkin siihen, että asiakkaalta edellytettiin nimenomaan kirjallista vakuutusta. Sosiaaliviraston tukiasunnossa asuva, toimeentulotukea saava asiakas voi asemastaan johtuen olla joka tapauksessa siinä käsityksessä, ettei hänellä ole mahdollisuutta kieltäytyä allekirjoittamasta vakuutusta, koska kieltäytyminen saattaisi johtaa haitallisiin seuraamuksiin. Käytettävissä olevan selvityksen perusteella näyttöä ei siis kuitenkaan ollut siitä, että sosiaaliviranomaiset olisivat painostaneet asiakasta kirjallisen vakuutuksen antamiseen esimerkiksi uhkaamalla sosiaaliviranomaisten haitallisilla toimenpiteillä.

Sosiaaliviranomaiset eivät oikeusasiamiehen mielestä ylittäneet toimivaltaansa eivätkä harkintavaltaansa, kun he korostivat asiakkaalle tämän vastuuta suojata vaimoaan tartunnalta. Kirjallisen vakuutuksen oikeusasiamies katsoi lähinnä painottaneen sosiaaliviranomaisten huolen vakavuutta, koska vakuutus edellytti sen allekirjoittajan vastuuta suojata puolisoaan tartunnalta. Edellä sanotut seikat huomioon ottaen oikeusasiamies katsoi, että sosiaaliviranomaiset eivät menettelleet lainvastaisesti pyytäessään asiakkaaltaan tässä tarkoitetun kirjallisen vakuutuksen. Hän korosti kuitenkin, että viranomaisten toiminnan tulee perustua perustuslain 2 §:ssä säädetyn lainalaisuusperiaatteen mukaisesti asianmukaisiin säännöksiin. Tämä merkitsee mm. sitä, että viranomaisella ei ole oikeutta asettaa asiakkailleen lakiin perustumattomia velvoitteita.

Käytettävissä olevien asiakirjojen perusteella ei siis myöskään ollut näyttöä siitä, että asiakasta olisi painostettu kirjallisen vakuutuksen allekirjoittamiseen uhkaamalla sosiaaliviranomaisten haitallisilla toimenpiteillä. Kantelun perusteella

asiakas näytti kuitenkin jääneen epätietoiseksi allekirjoittamansa vakuutuksen merkityksestä.

Sosiaalivirasto oli todennut lausunnossaan, että vakuutuksen pyytämisen tarkoitus oli ainoastaan varmistua siitä, että asiakas huolehtii tarvittavasta suojauksesta ja että motiivina oli huoli vaimon terveydestä. Sosiaalityöntekijät totesivat kuitenkin omassa selvityksessään, että "lakimiesten mukaan vaimo olisi halutessaan voinut ryhtyä oikeudellisiin toimenpiteisiin myös sosiaaliviranomaisia vastaan siinä tapauksessa, että hän tietämättömänä miehensä sairaudesta olisi saanut mieheltään HIV-tartunnan suojaamattoman sukupuolisen kanssakäymisen seurauksena". Mahdollista siis oli, että kirjallinen vakuutus pyydettiin myös turvaamaan sosiaalivirastoa mahdollisilta oikeudellisilta seuraamuksilta, vaikka sosiaaliviraston lausunnon mukaan näin ei tapahtunutkaan.

Vuoden 2001 alusta voimaan tulleen sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain mukaan sosiaalihuollon henkilöstö on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan.

Sosiaaliviranomaisten menettelyä voitiinkin oikeusasiamiehen mielestä arvostella siitä, että asiakas jäi sosiaalihuollon asiakaslain tarkoituksen vastaisesti epätietoiseksi allekirjoittamansa asiakirjan merkityksestä.

Sosiaaliviranomaisten oikeus/velvollisuus ilmoittaa HIV-positiivisuudesta vaimolle

Sosiaalivirasto tote si omassa lausunnossaan, että vakuutusta ei olisi tullut lainkaan pyytää, vaan pikemminkin virkamiesten olisi tullut arvioida edellytykset tiedon luovuttamiseen vaimolle oma-aloitteisesti, mikäli asiakkaan suostumusta ei olisi saatu. Sosiaaliviraston käsityksen mukaan sosiaaliviranomaisilla olisi ollut mahdollisuus ilmoittaa asiakkaan HIV-tartunnasta vaimolle sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain, rikoslain 15 luvun 10 §:ssä säädetyn ilmoitusvelvollisuuden tai viime kädessä pakkotilaa koskevien säännösten perusteella.

Oikeusasiamies totesi tietojen salassapitoa ja tiedon luovuttamista koskevista säännöksistä yleisellä tasolla seuraavaa.

Julkisuuslaki

Joulukuun 1999 alussa voimaan tulleen viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain mukaan salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja ovat asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta ja hänen saamastaan etuudesta tai tukitoimesta tai sosiaalihuollon palveluista sekä henkilön terveydentilasta tai vammaisuudesta. Viranomainen voi julkisuuslain mukaan antaa salassa pidettävästä asiakirjasta tiedon, jos tiedon antamisesta tai oikeudesta tiedon saamiseen on laissa erikseen nimenomaisesti säädetty. Mitä julkisuuslaissa säädetään salassa pidettävästä asiakirjasta, koskee soveltuvin osin myös vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvaa tietoa.

Sosiaalihuollon asiakaslaki

Sosiaalihuollon asiakaslain 17 §:ssä on kysymys asiakkaan tietojen luovuttamisesta hänen hoitonsa ja huoltonsa tarpeen selvittämiseksi tai hänen hoitonsa ja huoltonsa järjestämiseksi. Tämän lainkohdan perusteella ei käsitykseni mukaan voida luovuttaa asiakkaan tietoja hänen puolisolleen puolison sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi tai huollon järjestämiseksi. Salassa pidettäviä tietoja voidaan lain 18 §:n perusteella ilmaista poliisille, syyttäjälle tai tuomioistuimelle silloin, kun epäillään rikosta. Salassa pidettäviä tietoja ei voida tämän lainkohdan perusteella ilmaista uhrille eli tässä tapauksessa puolisolle. Salassa pidettäviä tietoja ei tämän lainkohdan perusteella voida nähdäkseni ilmaista poliisillekaan silloin, kun rikos on vasta hankkeilla.

Rikoslain 15 luvun 10 §:n ilmoitusvelvollisuus

Rikoslain 15 luvun 10 §:ssä on säädetty ilmoitusvelvollisuus eräiden törkeiden rikosten hankkeilla olosta. Sen mukaan henkilö, joka tietää mm. tapon, törkeän pahoinpitelyn tai törkeän terveyden vaarantamisen olevan hankkeilla eikä ajoissa, kun rikos olisi vielä estettävissä, anna siitä tietoa viranomaiselle tai sille, jota vaara uhkaa, syyllistyy törkeään rikoksen ilmoittamatta jättämiseen. Jos rikos tai rangaistava yritys tapahtuu, ilmoitusvelvollinen on tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. Mainitun pykälän 2 momentin mukaan ilmoitusvelvollisuuden rikkomisesta säädetty rangaistusuhka ei kuitenkaan koske rikoksen valmistelijan puolisoa tai muuta lainkohdassa mainittua hänelle läheistä henkilöä.

Ilmoittamatta jättämisen rangaistavuus edellyttää siis, että lainkohdassa mainittu rikos on hankkeilla. Hallituksen esityksen mukaan pelkästään tieto toisen henkilön yleisestä valmiudesta jonkin törkeän rikoksen tekemiseen ei aiheuta ilmoitusvelvollisuutta. Pelkkä toiseen henkilöön kohdistuva epäily ei myöskään ole riittävää. Toisaalta ei kuitenkaan edellytetä, että hankkeilla oleva rikos olisi jo edennyt rangaistavuuden asteelle, koska vaaran torjuminen voisi silloin olla jo liian myöhäistä. Ilmoitusvelvollisuus on täytettävä ajoissa, kun rikos voidaan vielä estää.

HIV-infektion tartuttaminen toiseen voi oikeuskäytännössä omaksutun näkemyksen mukaan (KKO 1993:92, Helsingin HO 10.12.1993) täyttää törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön. Jos sairauden aiheuttamisesta seuraa kuolema, syyllinen voidaan tuomita myös kuolemantuottamuksesta. Tekoa voidaan tahallisuudesta riippuen pitää myös tappona. Korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä surmaaminen tai terveyden vahingoittaminen on katsottu tahalliseksi paitsi silloin, kun tarkoitus oli nimenomaan tartuttaa HIV-infektio kumppaniin, myös silloin, kun tekijän on täytynyt käsittää seurauksen syntyminen tekonsa varmaksi tai varsin todennäköiseksi seuraamukseksi. Kun joku siis saa tietoonsa, että HIV-tartunnan saanut altistaa asiasta tietämättömän kumppaninsa tartunnalle, voi hänelle syntyä rikoslain 15 luvun 10 §:n perusteella velvollisuus tartunnan estämiseksi ilmoittaa asiasta kumppanille eli mahdolliselle uhrille.

Voimassa olevassa rikoslain 15 luvun 10 §:ssä sosiaaliviranomaisia tai muita salassapitovelvollisia ei ole suljettu pois tahoina, joilla ei olisi lainkohdassa tarkoitettua ilmoitusvelvollisuutta. Säännöstä voidaan nähdäkseni tulkita niin, että salassapitovelvollisillakin on laissa säädetty ilmoitusvelvollisuus, kun heitä ei ole nimenomaisesti vapautettu siitä. Asia on kuitenkin tulkinnanvara inen, kun salassapitovelvollisuuden ja ilmoitusvelvollisuuden keskinäisestä suhteesta ei ole olemassa säännöksiä.

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty käsitys, jonka mukaan mainittu rikoslain ilmoitusvelvollisuus syrjäyttää viranomaisen vaitiolo velvollisuuden (kts. Jussi Matikkala, Näkökohtia lääkärin salassapitovelvollisuudesta, Lakimies 6/1997). Myös sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta laaditussa sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle tarkoitetussa oppaassa (Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, Stakes, Oppaita 55, 2003) todetaan (s. 122), että rikoslain 15 luvun 10 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa viranomaisen vaitiolo velvollisuus väistyy.

Hallituksen esityksessä eduskunnalle oikeudenkäyntiä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi (HE 6/1997 vp) ehdotettiin edellä todettuun rikoslain 15 luvun 10 §:ään lisättäväksi 3 momentti, jossa olisi säädetty, että rangaistusuhka ilmoitusvelvollisuuden rikkomisesta ei koske henkilöä, jolla on laissa säädetty vaitiolo velvollisuus.

Eduskuntakäsittelyssä lakivaliokunta kuitenkin poisti ehdotetun 3 momentin. Lakivaliokunnan mietinnössä (LaVM 3/1998) todettiin, että saadun selvityksen mukaan ehdotetun kolmannen momentin tarkoituksena ei ollut muuttaa vallitsevaa oikeustilaa, jonka sisällöstä ei mietinnön mukaan näytä kuitenkaan olleen selvää käsitystä. Tästä johtuen ehdotetun momentin vaikutukset olivat mietinnön mukaan epäselviä ja ennakoimattomia. Säännöksen valmistelussa ei mietinnön mukaan ollut selvitetty lainsäädäntöä riittävän laajasti eikä salassapitovelvollisuuden ja törkeiden rikosten ehkäisemistä koskevia intressejä ollut onnistuttu yhteensovittamaan. Muun muassa näistä syistä valiokunta ehdotti 3 momentin poistamista lakiehdotuksesta. Myös lakivaliokunnan mietinnön perusteella salassapitovelvollisten ilmoitusvelvollisuutta voidaan pitää tulkinnanvaraisena.

Perustuslain 8 §:ssä säädetty rikosoikeudellinen laillisuusperiaate edellyttää rangaistussäännöksiltä täsmällisyyttä. Perustuslakivaliokunta totesi perusoikeusuudistuksen yhteydessä, että tämä täsmällisyysvaatimus on rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen oleellinen osa. Kun ilmoittamatta jättämisestä seuraa ilmoitusvelvolliselle rangaistusvastuu, olisi ilmoitusvelvollisuuden oltava mielestäni yksiselitteinen.

Pakkotila

Rikoslain 3 luvussa on säädetty perusteista, jotka poistavat teon rangaistavuuden tai vähentävät sitä. Mainitun luvun 10 §:n mukaan jos joku pelastaakseen itseään tai toista pakkotavasta vaarasta, on tehnyt rangaistavan

teon, ja jos pelastus ilman sitä olisi ollut mahdotonta, voidaan hänen rangaistustaan alentaa tai hänet voidaan jättää kokonaan tuomitsematta.

Edellä todetussa hallituksen esityksessä oikeudenkäyntiä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi (HE 6/1997 vp) todettiin, että jos luottamuksellisen suhteen osapuoli (esim. oikeudenkäyntiavustaja tai asiamies, terveydenhuoltohenkilö, pappi) on saanut tietää vakavan rikoksen olevan hankkeilla, hän saisi useissa tapauksissa ilmoittaa siitä vaitiolovelvollisuuden estämättä. Tämä johtuisi pakkotilasta salassapito velvollisuuden rikkomisen oikeuttamisperusteena. Lakivaliokunta huomautti edellä mainitussa mietinnössään (LaVM 3/1998) olevan eri asia, asettaako lainsäädäntö velvollisuuden ilmoittaa vakavasta rikoksesta viranomaiselle tai sille, jota vaara uhkaa, vai onko henkilöllä siihen ainoastaan pakkotilaan perustuva oikeus. Valiokunta ei siis kiistänyt, etteivätkö pakkotilaa koskevat säännökset saattaisi joissakin tapauksessa tulla kysymykseen.

Oikeusasiamies totesi, että ilmoitusvelvollisuus rikoslain 15 luvun 10 §:ssä todettujen rikosten hankkeilla olosta oli salassapitovelvollisten osalta tulkinnanvarainen, koska salassapitovelvollisuuden ja ilmoitusvelvollisuuden keskinäisestä suhteesta ei ole olemassa asianmukaisia säännöksiä. Hän saattoi päätöksensä tältä osin oikeusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön tietoon ja esitän harkittavaksi, onko asiassa syytä ryhtyä toimenpiteisiin lainsäädännön täsmentämiseksi. Hän pyysi ministeriöitä ilmoittamaan 30.9.2004 mennessä mahdollisista toimenpiteistään asiassa.